

УДК 821.161.2.09-311.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.33>

**МІЛІТАРНА ПРОБЛЕМАТИКА У ХУДОЖНЬОМУ ПОЛОТНІ М. МАТІОС
«ЧЕРЕВИЧКИ БОЖОЇ МАТЕРІ»**

**MILITARY ISSUES IN THE BOOK OF M. MATIOS
«THE SHOES OF THE MOTHER OF GOD»**

Солодка Л.О.,

orcid.org/0000-0001-9153-8495

аспірантка кафедри української літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

У статті репрезентовано мілітарне тло у повісті М. Матіос «Черевички Божої Матері». Розкрито антигуманну сутність війни на прикладі руйнівного впливу на людські долі. Через морально-етичну оптику розглядається художній образ дітей війни, а також антилюдські дії загарбників. Відтак через оптику Іванки Борсук письменниця зображує жахливий розстріл євреїв з їхнього села, показує деструктивні дії, як з боку червоних комісарів, так і з боку фашистських загарбників. Через сприйняття дитини авторка проводить паралелі між червоними комуністами і фашистами, демонструє непрості взаємини межі селянами. Детельно висвітлено колаборанство, зраду, запродаństwo односельчан задля власної вигоди.

У статті розкрито воєнну парадигму, зокрема на прикладі червоних комуністів та фашистських загарбників. Яскраво висвітлено пасіонарні образи у боротьбі за самостійність України від окупаційних рухів, ретроспективно згадується відлуння Першої світової війни, її наслідки для нащадків. Через вчинки героїв розкрито онтологічну та аксіологічну парадигму їхніх долі. Змодельовано психологічний портрет Іванки Борсук як дитини війни, божого дитяти, поборницю за справедливість. На фоні антилюдської дійсності продемонстровано мотиви щирої дружби, самопожертви, християнства, пасіонарності, волелюбності, віри, правди і надії. Світ символів живить повість загадковістю, культурною і релігійною традицією, народознавством тощо.

Повість пронизана гуманістичною думкою про збереження життя, наповнена молитвою, біблійними асоціаціями, життєвою правдою та філософськими наративами. Минуле, теперішнє і майбутнє цілісно сплітається в єдиний життєвий ланцюг, де люди намагаються осягнути незбагненність буття.

Окреслено антагоністичні віяння добра і зла, віри і безбожності тощо. Повість має виразно окреслену гуманістичну спрямованість, чим зумовлена його актуальність у воєнний час.

Ключові слова: війна, голокост, депортація, мілітаризм, екзистенціалізм, морально-етична проблематика, воєнна проза, образ дитини війни.

The article represents the military background in M. Matios' book «The Shoes of the Mother of God». The anti-human nature of war is revealed on the example of its destructive influence on human destinies. The artistic image of the children of war, as well as the anti-human actions of the invaders, are examined through moral and ethical optics. Therefore, through the optics of Ivanka Borsuk, the writer depicts the terrible shooting of Jews from their village, shows destructive actions, both on the part of the Red commissars and on the part of the fascist invaders. Through the child's perception, the author draws parallels between the red communists and fascists, demonstrates the difficult relations between the peasants. The collaboration, and betrayal of fellow villagers for their own benefit are covered in detail.

The article reveals the military paradigm, particularly on the example of the red communists and fascist invaders. The images in the struggle for Ukraine's independence from the occupation movements are vividly highlighted, the echoes of the First World War and its consequences for posterity are retrospectively mentioned. Through the actions of the heroes, the ontological and axiological paradigm of their destinies is revealed. The psychological portrait of Ivanka Borsuk as a child of war, a child of God, a champion of justice is simulated. Against the background of anti-human reality, motives of sincere friendship, self-sacrifice, Christianity, love of freedom, faith, truth and hope are demonstrated. The world of symbols feeds the story with mystery, cultural and religious tradition, folklore, etc.

The book is imbued with a humanistic thought about preserving life, filled with prayer, biblical associations, life truth. The past, present and future are integrally interwoven into a single chain of life, where people try to grasp the incomprehensibility of being.

The antagonistic trends of good and evil, faith and impiety, etc., are outlined. The story has a clearly defined humanistic orientation, which is why it is relevant in wartime.

Key words: war, holocaust, deportation, militarism, existentialism, moral and ethical issues, war prose, the image of a child of war.

Постановка проблеми. Мілітарний дискурс демонструє у художньому розрізі причини і наслідки воєнних лихоліть, моделює деструктивне тло та розкриває екзистенційну проблематику. Пам'ять війни в інтерпретації письменника виконує, з одного боку, зображально-ретроспективну функцію, а з другого – символічно-сакральну, відтворюючи не лише історичну канву, а й емоційно-чуттєву парадигму людський долі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітична спадщина художнього полотна М. Матіос «Черевички Божої Матері» досить об'ємна, зокрема з погляду біблійного, семантично-символічного, народномедицинського, побутового, історіософського та інших аспектів, відтак є глибокі розвідки Л. Баранської, І. Ведмідь, Н. Гаєвської, Н. Горбач, С. Міщенко та інших. Попри увагу критики й літературознавства до вказаного твору, мілітарний аспект детально не досліджувався, що і визначає актуальність роботи.

Постановка завдання. Завдання розвідки – висвітлити мілітарний аспект у повісті, показати деструктивну сутність війни, її згубний вплив на соціум, зокрема на дітей, прослідкувати подібність воєнного лихоліття у третьому тисячолітті, зокрема на прикладі «красних комуністів-визволителів» на українській землі.

Виклад основного матеріалу. Марія Матіос – «найплідніша письменниця України», має ґрунтовний творчий доробок у царині лірики та епосу. Численні нагороди, зокрема Шевченківська премія (2005) за роман «Солодка Даруся», засвідчують значний авторитет письменниці, через потужне й соковите слово авторки відкриваються

екзистенційно-історичні проблеми українського народу. Книги М. Матіос нині перекладено німецькою, французькою, хорватською, англійською, італійською та іншими мовами. Численні наклади, перевидання та жвавий читацький попит демонструють високий чин письменниці.

У час російсько-української війни книги М. Матіос видаються особливо актуальними завдяки порушенню таких важливих проблем, як проблема історичної пам'яті та збереження духовного осердя народу, історичних уроків та необхідності боротьби за національну ідентичність. У цьому ракурсі важливу роль відіграють біблійні мотиви, які виконують психологічну та філософську функції у творах.

У книгах М. Матіос «Солодка Даруся» (2004) та «Майже ніколи не навпаки» (2007) осмислює трагедію рідної Буковини, дотичною до цих полотен є повість «Черевички Божої Матері» (2013), яка продовжує історичну канву, водночас тонко характеризує психологічний портрет головної героїні, юної Іванки Борсук, божого дитяти, яке змалку прагне примирити сварку небесних братів Каїна та Авеля, тому постійно мріє досягти неба. Народившись на традиційне старослов'янське свято Івана Купала, дівчинка вирізняється винятковою допитливістю, жагою до осмислення природи, справедливості. «Я добра – за добре, а за зле я тобі покажу» [3, с. 37]. Оскільки дитина мала чорну хворобу (епілепсію), «яка будь-де кидає Іванку до землі і немилосердно б'є у судамах» [3, с. 38], то до неї ставилися одні з жалем, інші – з насмішкою, бо була особливою, несхожою на інших. Часто дівчинка робила, на її думку, корисні речі, зокрема косою відганяла град, аби не шкодив урожаю, разом із братиком намазували

смальцем підлогу, щоб була чистою, за що неодноразово була покарана батьками. У такі хвилини дівчинка хотіла привернути увагу по-дитячому: «... Отак лягти і вмерти! А потім, мертва, хотіла б дивитися з неба... Не бийте мене більше – і я не буду вмирати...» [3, с. 43]. Згодом Іванка пошкодувала про сказані нею слова, особливо тоді, коли бачила розстріл німцями євреїв «ще живих, але вже мертвих» [3, с. 206].

Іванка, як і всі діти, «думала, що всі люди живуть вічно. Завжди» [3, с. 44], та смерть рідних (діда Матея, братика Михайлика) розвіяла дитячі думки, відкривши життєві закони, а воєнне лихоліття докорінно змінило її світ.

Дівчинка з дитячих літ стала свідком глибоких розмов діда і Петра-контрабандиста про те, що москаль добре окопується «що на галицькому, що на буковинському боці. Недурно зайшов до нас москалик у переступний рік! А там, дивись, війна не сьогодні-завтра і в нас зачнеться» [3, с. 58]. Йдеться про екзистенційні проблеми, про людські передчуття, про війну як найбільше світове лихо, про знецінення людей: «перебирають людьми і землями, як горіхами. І то не на небі перебирають, а на землі... А люде як жили собі – так і далі жити будуть на своїй землі, тільки щоразу тяжче» [3, с. 58].

Філософськими акцентами наділена мова Івана Борсука, Іванчиного діда, до Петра: «... і там і тут свої люди, і там і тут – України ніби хочуть. Але хіба таких своїх людей ми тут чекали? Хіба ми комуністів чекали? Ой, тут ще буде, вам скажу... ой, буде з тими *комуністами*...» [3, с. 59]. І не помилився дід Іван, бо, хоч «солодкою і ласкавою» була спочатку мова комуністів до селян, та страшними злочинами обернулася їхня влада, жорстоко виселили «соціально вредних елементів із числа кулаков, членів націоналістических організацій просвіта, січ, допомогове товариство, а также членів контрреволюционних партій царанистав, социаліставі компартії западної України, которіє обвиняються в государственной измене...» [3, с. 145]. Втім не лише комуністи були винними у злочинах, але й люди-зрадники, які видали своїх односельчан. Тітка Іванки, Августина, спочатку зустрічала червоних хлібом-сіллю, не знаючи, що сама занапастила себе, чоловіка, діда Івана і багатьох односельчан. «То це ви за наше добро, комуністя?! За наш хліб-сіль! За то, що ми до вас з усею совістю, з усім добрим людським серцем! За то, що мені сусіди плювали у плечі... Добре казали газди, що ще покажуть своє ці комуністя! ... а за що таке ви нас з наших хатів посеред ночі забираєте?..» [3, с. 148]. На обурення жінки офі-

цер лаконічно відповів: «Нема Бога. Комуністи не визнають вашого Бога» [3, с. 149]. Августина перепросила в односельчан, чиї життя були знівечені комуністами. Покаянна як усвідомлення своїх гріхів пронизує твір червоною ниткою.

Спостерігаючи з церкви за страшною картиною, Іванка вперше побачила жорстокість людей, не могла повірити, що раніше навіть один із цих «красних» їх подобався, вона вважала його привабливим, а тепер побачила лише злість, підлість, лють і ненависть.

На жаль, Іванка була приречена не лише на хворобу, але й на зламане війною дитинство, опинившись у пекельному вирі історичних подій, які нівечили життя селян. Коли у церкві по-особливому били в дзвони, то ще ніхто не знав, що почалася війна. Іванка часто згадувала, як дід оповідав про війну: «... або би війна не почалася, бо дід каже, що війна з Польщі ся приближає і до них, а війна не віщує нічого доброго для чоловіка, а дід знає, бо на першій війні був, а другої видіти вже не хоче, та що, як та війна сама лізе в очі, бо не так тут ся стало, як гадалося» [3, с. 100]. Бабця Варвара розповідала Іванці про Першу світову війну, дівчинка запитала, коли була друга, на що старенька відповіла: «Най Бог боронить, аби друга колись зачалась! Най Бог боронить! Най іде, як іде, аби войне не було, бо вигинуть у войну люде, усі вигинуть... І правди у войну нема, ой, нема, дитино» [3, с. 117]. Антигуманна сутність війни розкривалася і в оповідках безрукого дзвонаря Михайла, який говорив, що війна «цісарська чи не цісарська, а точно, що людська. Я ще не чув, щоби бодай один цісар на війні постраждав, чи щоб Бог хоч на половину цісаря забрав до себе, а половину лишив ся мучити. А чоловіка простого роду ... о, то, прошу – будьте ласкаві...» [3, с. 121].

У повісті М. Матіос звучить життєва мудрість: «Все минає: лишається добро і зло» [3, с. 22], вічний Каїн і Авель, що протистоять один одному. Михайло порушує одну з найважливіших життєвих істин: «Усім, хто колотить світом, і земель, і людей вічно замало, не можуть ці вар'яти наїстися людської праці і людської крові. А чого?» [3, с. 121]. На своє запитання дзвонар відразу дає відповідь: «Бо не шкода людських дітей нікому» [3, с. 121].

Донині для Іванки слова про війну були лише страшними розповідями, втім довелося їй побачити воєнний жах на власні очі: «Дід сказав, що зачалася війна і що *красні комісари* більше ніколи не вернуться в їхнє село. Що комісари не вернуться – добре. Але вона не знає, чи добре,

що зачалася війна. Знає лише, що перша війна колись забрала руку дзвонаря Михайла. А де тепер ця, друга, війна і яка вона з себе – Іванці ніхто не розказує, а вона не питає. Для війни – чоловіки, казав дзвонар. А вона – ні. Війна її не обходить» [3, с. 166]. Дитяче сприйняття відрізняється від дорослої картини світу, відтак довелося Іванці на власні очі побачити жахливий розстріл євреїв з їхнього села, із ранніх літ спостерігати за антилюдською дійсністю, як з боку красних комісарів, так і з боку фашистських загарбників. Через сприйняття дитини авторка проводить паралелі між червоними комуністами і фашистами.

Оповідки дорослих закарбувалися у пам'яті дівчинки, тож відчуття тривоги не покидало її, коли почалася Друга світова війна. У селі Іванки було здійснено геноцид єврейського народу, вона не могла зрозуміти, чому і за що вбивають її друзів, зосібна Зісьо, який називав її Іванкою-сміховинкою, а з приходом спершу красних комісарів, а згодом і німців у їхнє село на обличчі дівчинки тепер тільки страх, відчай, біль і сльози. Дівчинка спостерігала, як «ведуть євреїв на небо» [3, с. 186], перед розстрілом знущаються і морально, і фізично. Бачила, як благально молиться її друг Зісьо. Навіть перед загрозою смерті він хвилюється за безпеку подружки дитинства: «Тікай, Іванко, звідси. Тобі не треба видіти, що з нами будуть робив. Мені сон снівся... Мені страшно... – Зісьо схлипує, не втираючи ні сліз, ні шмарклів. – Бери моє пальто. У тебе нема. Молись за нас, Іванко...» [3, с. 190]. Неминуче жорстоке майбутнє євреїв додавало Іванці відчаю, душевних і фізичних мук. Вона, чи не єдина в селі, хто так болісно переживав спланований геноцид, що відбувався на очах в односельчан, втім люди займалися своїми справами, наче нічого й не сталося.

Іванка звинувачувала їх у байдужості «люди ЖИЛИ так, ніби апокаліптичні події відбувалися тут щодня. Бо все, що відбувалося перед їхніми очима, їх безпосередньо не стосувалося...» [3, с. 205], а «люди не винні, що народилися жидами» [3, с. 198]. Втім «розпачливі крики ще зранку живих – веселих і різних – людей змінилися передсмертними стогонами, болісні стогони перейшли у невиразне мугикання, а далі – просто переродилися в гул, – так, начебто сама земля вивергала зі своїх глибин гарячу магму людського горя» [3, с. 206].

Життя дівчинки перетворилося на пекло після побаченого: «... Іванці байдуже, чи шукають її домашні, чи плаче за неї мама й тато. Її просто нема на цьому світі – вона стала гороб-

чиком, яструбом, орлом, і тепер ширяє над неозорими лісами у пошуках того, кого не може знайти» [3, с. 211]. Пригадує Іванка, як «колись із жалю до себе хотіла вмерти у батьківській коморі між старими кожухами, уявляючи, як від великого жалю голосять над нею рідні. А тепер їй хочеться жити доти, доки на її тоненький голос, та де там голос – хрип, що другий день виривається з горла і розтікається між дерев, не озветься інший голосок. Не може бути, щоб він її не почув» [3, с. 211]. Іванка прагне жити, бодай для порятунку маленького хлопчика Елі, теж хворого дитяти, з яким вона бавилася, який дивом вижив, бо не пішов на суботню службу, звідки всіх силою забрали на розстріл. Маленька дівчинка прагне жити бодай для того, аби стати супроти великого зла, знищивши його, як хотіла зупинити братовбивство Каїна та Авеля, тому то вона і шукала цвіт папороті, а згодом – черевички Божої Матері, аби стати сильнішою, витривалішою. «Бо ж хіба би дозволила Матір Божа одним людям чинити з іншими людьми те, що вони вчинили в Іванчиному селі? Іванка тоді хотіла стати впоперек зла, та вона замаленька супроти зла і в неї замало сили...» [3, с. 212].

Повість закінчується молитвою Іванки, яка прагне зупинити зло, усіма силами хоче порятувати Елі, єдиного вцілілого з-поміж євреїв. Книга має присвяту «Пам'яті мого тата — Василя МАТЮСА». Біблія вчить пробачати, тож за епіграф М. Матіос взяла авторські рядки:

«Пробачте... І я пробачаю.

Усім. І все. Але пам'ятаю.

Про всіх. І все.

І кажу правду,

Бо без правди – не годе.

Бо нема перенасичення правдою,
каяттям і прощенням» [3].

Письменниця наголошує на тому, що потрібно пробачити, втім не можна компромісити зі злом, забувати звірства ворогів над мирними людьми, відтак необхідно боронити історичну пам'ять і правду, аби запобігти повторенню кривди і зла у майбутньому. Каяття і прощення, скріплені правдою, здатні порятувати людську душу від страшного гріха.

Висновки. Книга М. Матіос пронизана гуманістичною думкою про збереження життя, наповнена молитвою, біблійними асоціаціями, життєвою правдою та філософськими наративами. Минуле, теперішнє і майбутнє цілісно сплітається в єдиний життєвий ланцюг, де люди намагаються досягнути незбагненності буття. Образ Іванки – приклад емпатії, християнства, яке добре

до добра і зле до зла; приклад сили, мужности, витривалости, навіть попри фізичну недугу вона сильна духовними опорами, здатна до боротьби за справедливість. Подальші розвідки вбачаємо у компаративних студіях української мілітарної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кіяновська М. З книжки «Бабин Яр. Голосами». URL: <https://cutt.ly/HTjUym6> (дата звернення: 31.03.2023).
2. Матіос М. Черевички Божої Матері: вирвана сторінка з буковинської саги. Львів: ЛА «Піраміда», 2013. 208 с.
3. Матіос М. Черевички Божої Матері. Роман. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023, вид. 3-тє. 224 с.
4. Тарнавська М. В житті моєму теж був Бабин Яр. URL: <https://cutt.ly/gTjYXhg> (дата звернення: 31.03.2023).